

ЧАГГРАК Наталія Ігорівна
кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника»

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ІДЕЙ ОСВІТИ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ У США

Анотація

Однією з глобальних проблем ХХІ ст. є стрімке старіння населення, що створює суспільству багато викликів політичного, економічного та соціального характеру. Одне з основних завдань суспільства – забезпечення соціальної адаптації та інтеграції людей похилого віку, збереження людського потенціалу.

У розвинених країнах, зокрема у США, другу половину ХХ ст. можна охарактеризувати і як час суттєвого підвищення значущості людського капіталу для суспільного та економічного розвитку держави, що сприяло актуалізації питання освіти людей похилого віку для досягнення соціально економічного благополуччя в умовах науково-технічного прогресу, зміни технологій, швидкого накопичення нових знань та модернізації організації виробництва. Теоретичні і практичні дослідження також доводять, що освіта у похилому віці – ефективний адаптаційний механізм, спосіб подальшого розвитку і самореалізації особистості. У цьому контексті вивчення американського досвіду щодо розвитку освіти людей похилого віку викликає значний інтерес і може стати важливим джерелом всебічного осмислення і творчого використання його позитивних ідей для формування концепції освіти людей похилого віку в Україні.

Ключові слова: активне старіння, люди похилого віку, освіта людей похилого віку, освіта упродовж життя, освітня геронтологія, педагогіка

старіння, соціальна адаптація, старіння населення, старші дорослі, старший дорослий учень.

Постановка проблеми та її актуальність. Однією з невід'ємних умов мирного і гармонійного співжиття людей у суспільстві є можливість їх вільного і рівноправного розвитку, доступ до здобуття знань, розуміння глобальних процесів – створення освіченого громадянського суспільств, що сприятиме встановленню політики взаєморозуміння і безпеки у світі. Визначаючи забезпечення людству миру головним завданням освіти дорослих і людей похилого віку, німецький андрагог Ф. Гебберс розвинув думку, що «мир і освіта знаходяться в особливому дихтоматичному взаємозв'язку, так само, як і взаємозв'язок освіти і суспільства в цілому. Освіта – одна з важливих умов мирного співіснування. (...) Вирішуючи завдання у сфері освіти дорослих, ми повинні об'єднати наші зусилля для того, щоб стримати і відтіснити близьку загрозу неосвіченості, оскільки найвищої точки свого розвитку вона у кінцевому результаті завжди досягає у війні. (...) Мета виховання для миру і в умовах миру – найважливіше на сьогодні завдання освіти загалом і освіти дорослих зокрема» [1, с. 78]. У реалізації цієї мети все більшого значення набуває освіта людей похилого віку, оскільки, за прогнозами демографів, до 2050 року вони складатимуть вагомому частку дорослого населення і третину всього населення планети.

Варто згадати, що з середини ХХ ст. право людини на максимально можливий розвиток її особистості набуває міжнародного визнання як основне моральне громадянське право. У 1969 р. Організація економічного співробітництва і розвитку визнала на міжнародному рівні право на освіту однією з умов вільного розвитку особистості і, таким чином, воно стало загальним і вагомим елементом основних прав людини, визнаним і діючим в усьому світі.

Оскільки освіта сьогодні розглядається як один із найважливіших інструментів поступу суспільства, розвитку його інтелектуального потенціалу, то залучення людей похилого віку до освітньої діяльності повинно стати одним із стратегічних напрямів державної політики в Україні. У цьому контексті вивчення досвіду провідних країн світу, зокрема США, щодо розвитку освіти людей похилого віку викликає значний інтерес і може стати важливим джерелом всебічного осмислення і творчого використання його позитивних ідей, що забезпечується:

- по-перше, статусом розвинутої країни, у якій освіта і соціальне забезпечення є одними з пріоритетів державної політики;

- по-друге, наявністю вагомих педагогічних досягнень та добре розвинених інституцій освіти людей похилого віку із сформованими суспільними традиціями;

- по-третє, високоякісними показниками у сфері освіти згаданої вікової групи та світовим визнанням ідей провідних вчених (Г. Муді (H. Moody), Д. Гарвін (D. Garwin), Г. Маккласкі (H. McClasky), Д. Джеймс (D. James), Д. Петерсон (D. Peterson), М. Ноулз (M. Knowles), М. Брадї (M. Brady), Д. Фішер (J. Fisher), С. Басс (S. Bass), П. Джарвіс (P. Jarvis), К. Кросс (K. Cross) та ін.), дієвість яких доведена у практичній реалізації освіти людей похилого віку в багатьох країнах світу.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі. У контексті нашого дослідження значний інтерес становлять праці науковців з проблем:

- освіти впродовж життя: Є. Брадї (E. Brady) [6], Р. Хавігхарст (R. Navigharst) [16], Е. Мідвінтер (E. Midwinter) [28], П. Шеа (P. Shea) [36], М. Тідмарш (M. Tidmarsh) [36], І. Товнхенд (I. Townshend) [39], Д. Трейбіг (D. Treybig) [40] та ін.;

- освіти дорослих: Б. Брегман (B. Bregman) [38], Р. Кафарелла (R. Caffarella) [31], К. Кросс (K. Cross) [10], М. Ноулз (M. Knowles) [2], С. Мерріам (S. Merriam) [31], Е. Торндіке [38], Е. Вудьярд [38] та ін.;

– впливу демографічних факторів на розвиток концепції освіти упродовж життя: В. Коль (W. Cole) [9], Д. Харіс (D. Harris) [9], Д. Кейт (J. Keith) [26], П. Ласлет (P. Laslett) [27], Г. Маккласкі (H. McClasky) [29] та ін.

Освітня геронтологія як напрям науково-педагогічного дослідження набула розвитку у працях зарубіжних вчених, зокрема:

– концептуальні засади освіти людей похилого/третього віку обґрунтовано у роботах С. Басса (S. Bass) [3], П. Джарвіса (P. Jarvis) [24], Р. Гарісона (R. Harrison) [20], Ф. Гленденнінга (F. Glendenning) [14], П. Ласлетта (P. Laslett) [27], Г. Мак-Класки (H. McClusky) [29], Д. Петерсона (D. Peterson) [34] та ін.;

– моделі геронтологічної освіти та особливості навчання людей похилого віку проаналізовано у працях М. Брадї (M. Brady) [6], Б. Грумбріджа (B. Groombridge) [15], Р. Хіємстри (R. Hiemstra) [18], [19], Д. Джеймса, Ф. Гібсона, Г. Маколі (D. James, F. Gibson, G. McAley) [23] та ін.

Аналіз практики освіти людей похилого віку в Україні свідчить, що формування цієї галузі здійснюється занадто повільними темпами; не створено сучасної законодавчої бази, не використовуються можливості соціального партнерства, не усвідомлюється потенціал навчання людей цієї вікової категорії для соціально-економічного розвитку та збереження культурної самобутності країни. Тому необхідним є вивчення досвіду зарубіжних країн з подальшим аналізом, адаптацією та використанням для створення концепції освіти людей похилого віку в Україні.

Мета статті – простежити процес формування і розвитку освіти людей похилого віку у США, визначити його основні етапи та напрями шляхом аналізу провідних досліджень та ідей у сфері освітньої геронтології.

Виклад основного матеріалу. Другу половину ХХ ст. можна охарактеризувати і як час суттєвого підвищення значущості людського капіталу для суспільного та економічного розвитку держав, що сприяло актуалізації питання освіти дорослих, а згодом і людей похилого віку. У розвинених країнах, зокрема у постіндустріальних суспільствах Великобританії і США, усвідомлювали, що для досягнення соціально економічного благополуччя в умовах науково-технічного прогресу, зміни технологій, швидкого накопичення нових знань та модернізації організації виробництва виникає необхідність адаптації не тільки дорослих, але й людей літнього віку («старших дорослих») і зокрема тих, хто виходить на пенсію. Наголошується, що людина повинна бути достатньо розвинутою в культурному, етичному, психологічному плані, проявляти суспільну активність. Одним із дієвих способів досягнення цієї мети вважають систематичне навчання. Однак, якщо в освіті дорослих увага акцентується на розширенні знань, удосконаленні наявних і набутті нових професійних навичок, що є вимогою прогресу в науці та швидкої зміни технологій, то освіту людей похилого віку пов'язують, насамперед, з проблемою адаптації та соціалізації осіб, які виходять на пенсію.

Важливо зазначити, що на підставі аналізу демографічної ситуації у США та країнах Європи ХХ ст. вчені виявили, що до середини століття тільки незначна частина людей похилого віку, переважно високого соціального статусу, переживала повноцінний пост-пенсійний період, і це було зумовлено демографічними, економічними і соціальними чинниками. Сьогодні цей сегмент життєвого циклу характерний «більшою тривалістю і демократичністю, надаючи мільйонам звичайних громадян ширший вибір можливостей у похилому віці, ніж про який вони коли-небудь мріяли» [28, с. 217]. Вивчаючи соціальний розвиток постіндустріальних суспільств Великобританії і США, британський соціолог П. Ласлетт (1991) дійшов висновку, що покоління пенсійного віку кінця 1950-х – початку 1960-х рр.

стало першим з прийнятною мірою «соціального достатку» – воно володіло вільним часом, хорошим здоров'ям і належним фінансовим забезпеченням, що визначати вид своєї діяльності у тривалій активній стадії життя – «третьому віці» [27]. В результаті мільйони людей похилого віку сьогодні є активними учасниками дозвілля, туризму, спорту і рекреації. Також суттєво зросла кількість осіб похилого віку з вищою освітою, а, зважаючи на те, що наявність попередньої освіти є головною детермінантою, яка визначає потреби людини похилого віку в подальшому навчанні [37], ця вікова категорія складає значну частину для системи безперервної освіти. За результатами Національного освітнього статистичного дослідження у США встановлено, що з 1970 р. частка осіб від 55 років, які беруть участь в освітніх програмах, значно збільшилася; протягом 1990-х рр. відсоток людей віком 66-74, які були учасниками принаймні однієї програми для «старших дорослих», підвищився більш, як удвічі – з 8,4% у 1991 р. до 19,9% у 1999 р. [30].

Зростаюча увага дослідників до проблем життєдіяльності людини похилого віку в суспільстві призвела до глибокого вивчення різних факторів соціального розвитку особистості, серед яких особливий інтерес викликала освіта. У 60-70-х рр. ХХ ст. у наукових колах Європи та США велися дискусії у цій сфері в основному з питань можливості освіти людей похилого віку як чинника їх соціалізації. Важливо зазначити, що освіта людей похилого віку розглядалася як комплементарна частина освіти дорослих у контексті безперервної освіти.

Науковим підґрунтям становлення ідеї освіти людей похилого віку стали теорії саморозвитку, які утверджують самоактуалізацію та інтеграцію на пізнішій віковій стадії людського життя (А. Маслоу, 1943, 1970; Е. Еріксон, 1963, 1968). Однак, незважаючи на розвиток ідей соціальної адаптації людей похилого віку, можна простежити тривалий період дискримінації стосовно старості, старіння і старших у США

(M. Clark and D. Gallatin, 1967; W. Cole, 1992; D. Fisher, 1977; K. Thane, 2005; M. Thomas, 2007). У суспільстві вважається прийнятною поведінка ігнорування, пригнічення і навіть витіснення людини похилого віку з культурного та освітнього життя, з робочого місця, а власне факт існування старіння у суспільстві не помічається (D. Fisher, 1977; B. Friedan, 1994; A. Hochschild, 1973; B. Myerhoff, 1978; M. Thomas, 2007; K. Tirrib, 2003). В антропологічному дослідженні Каліфорнійського центру людей похилого віку Б. Мйєргоф (B. Myerhoff, 1978) зазначала, що «старих людей немає серед нас, тому що ми не хочемо приймати факт неминучості нашого власного майбутнього занепаду і залежності. Все, що найбільше цінують американці, – благополуччя, силу, фізичну красу, молодість, мобільність, безпеку, соціальний статус – втрачається з віком» [30, с. 19]. Значно пізніше цю думку продовжує М. Томас (M. Thomas, 2007), наголошуючи, що сучасне суспільство підносить молодість як те, що найбільш затребуване і найвище цінується. «Старші люди стикаються з грубим ейджизмом, який відкрито висловлюється і приймається. Бути старим у сучасному світі означає жити у гетто без кордонів, – незалежно від соціального, гендерного чи інтелектуального статусу людини. (...) Однак часто й самі старші люди активно пропагують звеличення молодості і молодих» [30, с. 4]. Тобто, незважаючи на усвідомлення неминучості старості для кожного, у суспільстві культивується імідж постійної молодості, енергійності та активності. Однак цей сконцентрований на молоді культурний рух 1960-70 рр. у США призвів до активізації частини старіючого населення.

Зазначимо, що до 1940 р. старіння вважалось цілком медичною проблемою, і переважна більшість досліджень у сфері старіння і старості зосереджувалася на питаннях фізичного спаду людини, хвороб та зниження її розумових функцій (P. Kolb, 2008). Перші ґрунтовні дослідження і теорії щодо психологічного аспекту старіння і старості

з'явилися у США в середині ХХ ст., характерним для них є превалювання негативного наукового сприйняття людей похилого віку. Зокрема, теорія відлучення ("disengagement theory"), яка розвинулася за результатами дослідження «Вивчення життя дорослого», проведеного Е. К'юмінг і В. Генрі у 1961 р. ("Kansas City Study of Adult Life by Cumming and Henry, 1961"), була першою і найбільш контроверсійною теорією, яка описувала процес старіння і стала першазивною, найбільш прийнятною ідеологією серед геронтологів (Р. Колб, 2008; Р. Мангеймер, 2005) [28]. Згідно цієї теорії, старіння – це «неминучий процес відходу від активного життя і спаду, а фізичне, соціальне та інтелектуальне обмеження інтересів, роботи і стосунків з іншими – це нормальне явище процесу старіння» [30, с. 21]. По суті, «теорія відлучення» узагальнила та реалізувала ті підходи і ставлення до людей похилого віку, які довгий час акумулювалися в суспільстві [28].

Загальні процеси прискорення соціально-економічних змін як у глобальному, так і в локальному аспектах призвели до актуалізації переосмислення завершальної фази життя людини і сприяли формуванню наукових теорій, які відображали глибше розуміння процесу старіння і стали початком становлення періоду розвитку геронтології, який Р. Мангеймер назвав «ерою реконцептуалізації життя у пізньому віці» (era of reconceptualizing later life).

Важливо зазначити, що після другої світової війни активізувався рух за права людей похилого віку, який отримав певну суспільну і державну підтримку, що сприяло створенню фондів та організацій, які на законодавчому рівні відстоювали права людей похилого віку. Вагоме значення в акумулюванні геронтологічних ідей мало створення у 1946 р. Геронтологічне Товариство Америки (Gerontological Society of America), до якого входила міждисциплінарна група вчених, дослідників, освітян і лікарів-практиків [5]. З позиції демографічних змін та суспільної

організації люди похилого віку склали досить вагому частину населення, а це, відповідно, суттєво зрушило дискусію щодо проблем старшого покоління в економічному, соціальному, культурному та особливо в суспільно-політичному контекстах.

Зростання уваги до питань старіння і, відповідно, збільшення кількості досліджень свідчать про вагомі зміни в американському суспільстві у багатьох сферах життя на переломі ХХ ст. і до середини 1960-х рр. простежується суттєва активізація вирішення на законодавчому рівні проблем, пов'язаних зі старінням населення та потребами людей похилого віку. Зокрема, у 1961 р. відбулася перша Конференція Білого Дому з проблем старіння (White House Conference on Aging); у 1965 р. запроваджено медичну страхівку (Medicare), яка покривала половину витрат на медичне обслуговування людей, старших 65 років, за рахунок держави; у 1968 р. вчений-медик П. Батлер, який запровадив термін «ейджизм», заснував Національний інститут старіння (National Institute on Ageing). Значним кроком до переосмислення ролі людей похилого віку в суспільстві та закріплення їхніх прав став прийнятий у 1965 р. «Акт американців похилого віку» (Older Americans Act of 1965). Цей Акт, разом зі згаданими подіями, забезпечив підтримку на рівні уряду програм допомоги громадянам похилого віку залишатися незалежними, а також анонсував заснування Адміністрації з проблем старості. Помітні зрушення на законодавчому рівні щодо забезпечення соціальної адаптації людей похилого віку сприяли виходу проблем старіння у сферу наукових досліджень, а також дали поштовх розвитку нових теоретичних підходів до старості, старіння і людей похилого віку. Поширювалася думка, що незважаючи на вік, старша людина все ще може бути корисною для суспільства, а її знання, уміння та можливості ігноруються через упереджене ставлення до старості [30, с. 16].

Незважаючи на те, що перші наукові роботи, присвячені проблемам людей похилого віку з'явилися у Великобританії у 1890-х рр., зокрема праця Ш. Бута (Charles Booth, 1894), системні дослідження у цій сфері можна вважати порівняно новими. Академічний розвиток соціальної геронтології у Північній Америці бере початок з другої половини ХХ ст. після проведення Першого світового конгресу геронтології у м. Льеж (Бельгія) 1950 р., а у 1954 р. американський геронтолог К. Тіббітс (К. Tibbits) ввів у науковий обіг термін «соціальна геронтологія».

Аналіз наукових праць у галузі соціальної та освітньої геронтології доводить, що теоретичне обґрунтування освіти людей похилого віку здійснювалося у контексті освіти дорослих, теорії активної старості і безперервної освіти, що відповідало тенденціям розвитку суспільства, які у другій половині ХХ ст. характеризуються загальними процесами прискорення соціально-економічних змін як у глобальному, так і в локальному масштабах. У Європі та США, як у найбільш розвинених частинах світу, ці зміни стосувалися насамперед економічної діяльності, нових технологій, характеру виробництва і праці, рівня знань і кваліфікацій, а також швидкої адаптації до них людей усіх вікових груп, і залученні якнайбільшої частини дорослого населення до людського капіталу. Нагадаємо, що з огляду на динаміку демографічних процесів у світі і зокрема у США другої половини ХХ ст., кількість осіб похилого віку стрімко зростала і складала вагомую частину людського потенціалу. Ці процеси призвели до трансформації поглядів на старість, життя людини після виходу на пенсію, залучення її до участі в суспільному житті. Водночас соціально-економічний поступ актуалізував переосмислення ролі освіти людей похилого віку як механізму соціальної адаптації, розвитку і конкурентоспроможності суспільства. Тобто головна передумова розвитку освіти людей похилого віку детермінована трьома основними чинниками: економічним, демографічним і соціальним.

За висновком науковців, «демографічна революція» в питанні старіння населення Америки зростає з кожним днем [13, с. 481]. У багаторічному дослідженні Національного інституту старіння зазначено, що «старіння населення і вихід на пенсію покоління «бєбїбумерів» можна вважати однією з найбільш трансформаційних демографічних змін у цій країні (США – авт.)» [21]. Іншим безперечним аспектом старіння у США є не просто збільшення тривалості життя, а й покращення його якості у плані здоров'я, фізичної і розумової активності. Згідно результатів дослідження, у суспільстві спостерігається зростання частки осіб з вищим рівнем освіти серед старшого покоління американців, а найкращим прогностичним показником подальшої участі людини у навчальній діяльності є її освітній рівень – чим він вищий, тим більша ймовірність залучення особи до навчання [31]. Тому вікова категорія людей похилого віку стає фокусом досліджень і програм у сфері освіти дорослих і безперервної освіти. Зазначимо, що до початку 1970-х рр. питання, пов'язані з навчальною діяльністю людей похилого віку, розглядалися у контексті освіти дорослих; у публікаціях використовувалися такі поняття як освіта (навчання дорослих) і освіта (навчання) старших дорослих (*older adult education*). Усвідомлення впливу віку, старіння на навчання простежується в науковій літературі з часу опублікування першого емпіричного дослідження з проблем освіти дорослих (*Thorndike E., Bregman E., Tilton J., Woodyard E. Adult learning. – New York: Macmillan, 1928*) [38]. Однак увага до «старших дорослих» як до сегмента вікової періодизації та необхідність створення для них окремих програм навчання була спорадичною до початку 1970-х рр., коли Г. Маккласкі (Н. McClusky) започаткував першу ступеневу програму з освітньої геронтології в Мічиганському університеті (1970) і, відповідно, вперше використав термін «освітня геронтологія», наголошуючи, що «освіта – одна з найбільш оптимістичних сфер геронтології ... завдяки вірі у здатність осіб похилого

віку до навчання і впевненості у позитивних змінах у житті, спричинених навчанням» [29, с. 10]. Поняття «старший дорослий учень» як окремий об'єкт теоретичних і практичних досліджень набуло подальшого розвитку у концептуалізації освітньої геронтології Д. Петерсоном (D. Peterson), що включало: а) обґрунтування освітніх прагнень людей середнього та похилого віку; б) формування державної політики у сфері освіти людей похилого віку; в) підготовку фахівців у галузі геронтологічної освіти [34, с. 14].

Становлення і розвиток освіти людей похилого віку у США необхідно розглядати у контексті розвитку концепцій «освіта дорослих», «безперервна освіта», «ціложиттєва освіта», що дає змогу простежити трансформацію підходів до вікової категорії людей похилого віку з огляду на збереження людського потенціалу, а також переосмислення ролі знань та інформації у суспільному розвитку, де людина похилого віку розглядається не як об'єкт, що потребує соціального забезпечення, а як активний член суспільства, складова його людського потенціалу.

Аналіз літератури з питань освітньої геронтології засвідчує, що головні завдання освіти людей похилого віку формулюються згідно глобальних процесів економічного та соціального характеру і стосуються будь-якої країни. Освіта людей похилого віку визначається, насамперед, як засіб самореалізації та самоствердження особистості, а також як засіб соціального захисту, адаптації та реадaptaції людини в умовах швидких економічних та суспільних перетворень, які вимагають постійного розширення і збагачення системи загальнолюдських і національних цінностей та ідеалів, що, відповідно, може реалізовуватися тільки за умови збереження і розвитку людського потенціалу.

На підставі аналізу академічної літератури з проблем освіти дорослих можна стверджувати, що всі посібники, які виходили починаючи з 1934 р., вміщують розділи, присвячені навчанням осіб літнього віку; пізніше, у

1960-х рр. з'являється окремий предмет дослідження в галузі освіти дорослих – «старший дорослий». Людина похилого віку як об'єкт і суб'єкт навчальної діяльності входить у сферу наукових досліджень К. Кроса (K. Cross), Д. Фішера (D. Fisher), В. Гребнера (W. Graebner), Г. Муді (H. Moody), Г. Маккласкі (H. McClusky), М. Вулф (M. Wolf), П. Джарвіса (P. Jarvis), Ф. Гленденнінга (F. Glendenning), А. Бахмана (A. Bachmann), Б. Грумбріджа (B. Groombridge) [7], [10], [15], [24], [32]. Більшість праць періоду 1960-70 рр. – переважно дескриптивного характеру з акцентом на проблемах зростання когорти «старших дорослих учнів», визначення їхніх навчальних здібностей, потреб та інтересів, створення відповідних навчальних програм, міркування щодо ідеї навчання людей похилого віку як засобу їх адаптації і реадaptaції у суспільстві. За оцінкою Б. Фіндсена (B. Findsen), в академічній літературі з даної проблематики основна увага зосереджувалася «на існуючому стані речей у цій сфері, а не на можливому чи необхідному» [11, с. 21].

Подальші дослідження у галузі освіти старших дорослих стосувалися:

а) культурного виміру старіння населення (М. Кларк, Б. Андерсон «Культура і старіння: антропологічне дослідження літніх американців», 1967; М. Кларк «Культурні цінності і залежність у пізньому віці», 1972; А. Роз «Субкультура старіння», 1968);

б) проблем соціалізації та інтеграції у старшому віці та взаємодії людей похилого віку з суспільством (З. Блау «Структурні обмеження дружби у похилому віці» 1961; Б. Ньюгартен, Д. Мур, Д. Лав «Вікові норми, вікові обмеження і соціалізація старших», 1965; І. Пресс, М. Маккул «Соціальна структура і статус літніх людей», 1972; М. Рілей, М. Джонсон, А. Фонер «Верства старших у суспільстві», 1972; Е. Шанас «Люди похилого віку у трьох індустріальних суспільствах», 1968; І. Розов «Соціальна інтеграція людей похилого віку», 1967);

в) вивчення можливостей подальшого навчання людей похилого віку на основі їх попереднього індивідуального досвіду (Р. Хавігхарст «Розвиваючі завдання та освіта», 1972; Р. Хіємстра «Навчальні Проекти для старших дорослих», 1976; М. Ноулз «Самонавчання: посібник для учнів та вчителів», 1975).

Ці праці можна вважати основою для формування педагогіки старіння і старості. За висновком Д. Фішера та М. Вулфа наукові дискусії цього періоду були «процесом залучення людей похилого віку до діалогу з метою забезпечення їм можливості розвитку, активності, відстоювання власних інтересів в умовах стрімкого старіння населення» [13, с. 489].

Важливою передумовою концепції «активного старіння», формування педагогіки старіння і старості було створення у 1958 р. Американської асоціації пенсіонерів (на базі Національної асоціації вчителів-пенсіонерів) – «American Association of Retired Persons, AARP». Оскільки члени цієї організації розглядали похилий вік як позитивний період життя, головною метою AARP було визначено «забезпечити старшим американцям можливість вирішення своїх особистих проблем щодо самовизначення, рекреації, подорожей, медичного захисту і фінансової безпеки» [26, с. 101]. Дискусія, яка зав'язалася навколо цих питань, в результаті диктувала формування нових сфер для національних організацій з лобювання інтересів людей похилого віку: транспортне обслуговування, житловий і готельний сервіс, освіта – створення «Інститутів ціложиттєвої освіти», журнали, теле- і радіопрограми, регіональні і національні конференції і т. ін. Є підстави вважати, що формування і діяльність такого роду організацій сприяла, по-перше, утвердженню ідеї позитивного (активного) старіння у суспільстві; по-друге, підтримці «самодостатності» (у психологічному і матеріальному плані) людей у пост-пенсійній фазі життя; по-третє, адаптації і самореалізації осіб похилого віку у суспільстві і, що важливо, поступовому сприйнятті суспільством літніх людей як активний його

сегмент. Розвиток таких асоціацій як AARP заклало підвалини для створення і діяльності цілої низки нових, більш успішних організацій і проектів, зокрема й освітніх (Institutes for learning in Retirement, Lifelong Learning Institutes, Elderhostel), які реалізовували та захищали інтереси людей похилого віку. Суттєвим поштовхом до розвитку освіти людей похилого віку вважаємо обґрунтування в науковій літературі і поширення у суспільстві нового підходу до старості і старіння – як ціложиттєвого процесу, а не завершальної стадії життя людини; старіння – природній ціложиттєвий процес росту і розвитку кожної людини [4], [7], [9], [40].

1960-70-ті рр. – час формування нової галузі педагогічної науки – педагогіки старіння і старості, яка завершує цикл освіти людини у системі розвитку, що відповідає поширюваній тоді ідеї охоплення навчанням усіх поколінь. Саме таке розуміння освіти упродовж життя знаходимо у працях В. Бахмана (W. Bachmann) та Д. Баттерсбі (D. Battersby), який у статті «Від андрагогіки до геррагогіки» визначив предметом цієї нової галузі знань як результат досліджень, які стосуються людського розвитку, а також навчання старших і людей похилого віку, причому існує певний взаємозв'язок між навчальною діяльністю особи та її розвитком. Такий підхід, на думку Д. Баттерсбі, призводить до важливих результатів, оскільки «... навчання і освіта людей у похилому віці може проявляти форму інтелектуальної стимуляції або розумового тренування, затримуючи таким чином процес старечого слабоумства, а також сприятиме реалізації «повного потенціалу розвитку» людини» [30, с. 28].

Проблема освіти людей похилого віку як невід'ємної умови успішного старіння стала головною темою обговорення на федеральній конференції Білого дому з проблем старіння 1971 р. У доповіді Г. Маккласкі (H. McClusky) було визначено п'ять навчальних потреб «старших дорослих»: потреба подолання труднощів, потреба впливу, потреба експресивна, контрибутивна і трансцендентна [29]. Освіту визнали

«базовим правом» кожної людини, а Конгрес США закріпив право людей похилого віку здобувати освіту. Пізніше, у 1976 р. «Акт навчання упродовж життя» (Lifelong Learning Act) гарантував особам, старшим 65 років право на безоплатну вищу освіту за загальними програмами навчання.

Вагомим кроком у формуванні теоретичних засад освіти людей похилого віку вважаємо 1976 р. – рік заснування у США окремого академічного видання «Освітня геронтологія» («Educational Gerontology»), яке стало однією з головних платформ оприлюднення результатів наукових досліджень і розвитку наукового дискурсу у сфері освіти людей похилого віку, що, відповідно, також вплинуло на виокремлення освіти людей похилого віку у самостійну галузь педагогічної науки – складову системи безперервної освіти. В інавгураційному номері цього журналу американський вчений Г. Муді (H. Moody) визначив філософські передумови освітньої геронтології і чинники, що детермінують освіту у пізньому віці: а) відхилення – попереднє заперечення потреби освітніх можливостей людей похилого віку; б) адаптація – освіта спрямована на усунення «безцільності після пенсійного життя»; в) асиміляція – включення, залучення людей похилого віку в існуючі освітні програми; г) самоактуалізація – навчальна діяльність для старших може стати «часом усвідомленого розвитку» [32].

У 1976-80 рр. виникло кілька підходів до визначення освітньої геронтології і її предмета. Найбільш виразною була спроба Д. Петерсона (D. Peterson), який детермінував освітню геронтологію як «галузь вищої освіти і практики, що останнім часом розвивалася як співробітництво освіти дорослих і соціальної геронтології» [34]. Дещо пізніше Д. Петерсон додав, що ця дисципліна охоплює у своєму діапазоні навчання старіючих людей, осіб похилого віку, а також навчання фахівців у галузі проблем старіння. Очевидно, така думка виникла з розуміння необхідності

організації і забезпечення формальної і неформальної освіти людей похилого віку на державному рівні.

Аналіз наукових праць 1970-х рр., присвячених проблемам соціалізації літніх людей у США, дає підстави охарактеризувати цей період як час теоретичних обґрунтувань, громадського руху, закріплення на законодавчому рівні соціальної адаптації та суспільної інтеграції осіб похилого віку. Ці питання виходять у дискусійне поле суспільних наук з усвідомленням появи нового соціального класу і розумінням того, що для людини похилого віку навчання – не мета, а засіб вирішення життєвих проблем. У наукових дослідженнях цього періоду можна виокремити такі тематичні напрями: взаємозв'язки поколінь і перспективи соціальних змін (В. Бенгстон (V. Bengston), Н. Катлер (N. Cutler), Р. Лафер (R. Laufer) та ін.); проблеми соціалізації людей похилого віку в контексті ціложиттєвої освіти (Д. Ковгілл (D. Cowgill), Л. Холмс (L. Holmes), С. Мур (S. Moore), І. Росов (I. Rosow) та ін.) [30]. З'являється низка праць («Міфи і реальність старіння в Америці» (Національна рада з проблем старіння), 1976; Е. Палмор (E Palmor), К. Мантон (K. Manton) «Модернізація і статус осіб похилого віку», 1974; П. Раган (P. Ragan), Д. Довд (D. Dowd) «Прояв політичної свідомості людей похилого віку», 1974; Д. Трела (J. Trela), Д. Соколовський (J. Sokolovsky) «Культура, етнічність і політика для людей похилого віку», 1979 та ін.), у яких обґрунтовуються зміни підходів до старіння, старості і людей похилого віку, переорієнтації державної політики у сфері соціального захисту старших – від так званої «ізоляції та утримання», які виникали внаслідок зниження продуктивності і зміни соціальних ролей осіб похилого віку, до визнання цієї вікової групи активною частиною суспільства та забезпечення їй умов для позитивного й активного старіння.

В науковому обігу закріплюється поняття «старший дорослий» («older learner») як об'єкт і суб'єкт навчання у пізньому віці, розпочинається

пошук оптимальних форм освітньої діяльності осіб похилого віку (Р. Хаймстра (R. Niemstra) «Навчання старшого дорослого», 1975, «Навчальні проекти для старших дорослих», 1976; Р. Хавігхарст (R. Navighurst) «Розвивальні завдання та освіта», 1972, «Освіта упродовж дорослого життя», 1972) [16], [17], [18], [19].

Значну увагу дослідники зосереджують на переосмисленні пенсійної фази життя людини. Суттєві зрушення помітні у зміні підходів до пенсії як періоду життя у соціально-структурній перспективі і як індивідуального процесу життєвого циклу людини (Дж. Росс «Старі люди, нове життя: формування спільноти у пенсійних резиденціях», 1977; «Вчитися бути на пенсії і соціалізація у пенсійних резиденціях», 1975; Дж. Хілл «Культура пенсії», 1968) [30]. Пост-пенсійний сегмент життя розглядають не як фазу дегенерації, спаду, залежності і відлучення від суспільного життя, а як період зміни діяльності, трансформації соціальних і суспільних ролей людини і продовження активності, тобто «позитивне старіння». Основна увага наукових дискусій зосереджувалася на вирішенні проблем соціалізації пенсіонерів через залучення їх до різних видів діяльності, зокрема й навчальної, а також функціонування пенсійних резиденцій та спільнот.

Отже 1960-70-ті рр. характерні формуванням наукової бази, яка уможливило теоретичне обґрунтування навчання людей похилого віку як важливого адаптивного і розвивального механізму соціалізації особистості у пост-пенсійному періоді її життя. Урядові та громадські ініціативи були достатньо прогресивними і суттєвими для подальшого розвитку освітньої геронтології як окремої галузі соціальної геронтології. Основними досягненнями зазначеного періоду вважаємо: а) трансформацію підходів до старості, старіння і людей похилого віку, які заклали базу для формування концепції активного і позитивного старіння; б) обґрунтування потреби навчання людей похилого віку як способу їх соціалізації і

суспільної інтеграції; в) закріплення на законодавчому рівні права осіб похилого віку на здобуття вищої освіти, що відповідно, також дало поштовх для нових напрямів теоретичних та емпіричних досліджень у сфері педагогіки старіння і старості; г) оформлення освіти людей похилого віку в самостійну галузь знань, підсистему соціальної геронтології; визначення дослідницького поля освітньої геронтології; д) переосмислення пост-пенсійної фази життя людини в напрямі позитивного і активного старіння в контексті теорії ціложиттєвого розвитку.

Вважаємо, що середина 1970-х – 1980-ті роки – новий етап розвитку освіти людей похилого віку у США – соціально-педагогічний; головним набутком наукових досліджень у цей час є обґрунтування наукової систематизації педагогічних явищ та фактів у сфері освіти «старших дорослих», формування цілісного уявлення про підходи до організації освіти людей похилого віку, становлення педагогіки старіння і старості у тісному взаємозв'язку з концепцією освіти упродовж життя.

На підставі аналізу академічної літератури з досліджуваної проблеми можемо стверджувати, що вивчення освіти людей похилого віку у педагогічному контексті розпочався в кінці 1970-х – на початку 1980-х рр. і здійснювалося через виявлення взаємозв'язків освіти людей похилого віку з іншими сферами суспільного життя, визначення об'єктивних соціальних чинників, які зумовлюють розвиток освіти осіб похилого віку на певних історичних етапах поступу суспільства. До цього часу особа похилого віку розглядалася у соціальній площині. Формування нового статусу освіти людей похилого віку – статусу соціального інституту суспільства – було зумовлено, насамперед, демографічними, технологічними і соціальними змінами в американському суспільстві. Ці фактори призвели до виникнення поняття «змішаної схеми життя» (blended life plan) К. Кросса (K. Cross), 1981 [10]. У фундаментальній праці «Дорослі учні» автор зазначає, що спосіб, у який людина живе, працює,

навчається і перебуває на пенсії визначається тенденціями історичного розвитку, суспільними поглядами та політикою. «Ми живемо довше, більш якісно, одружуємося у пізнішому віці і маємо менше дітей, а також наше суспільство стає значно освіченішим» [10, с.14]. Також наголошується, що освіта більше не обмежується місцем проживання і стає доступнішою; розширення можливостей і заохочення жінок до освіти, прийняття суспільством зміни професій протягом трудової кар'єри, як і зміни підходів до понять «пенсія» і «дозвілля» – важливі причини стрімкого розвитку освіти дорослих і людей похилого віку зокрема (С. Басс (S. Bass), К. Кросс (K. Cross), П. Джарвіс, (P. Jarvis) Р. Мангеймер (R. Manheimer) та ін) [3], [10], [24], [28]. Обґрунтовуючи поняття «змішаної схеми життя», К. Кросс вважає, що «суспільні зміни суттєво впливають на траєкторію життя людини і часу її головних життєвих подій: освіта – робота – відпочинок (пенсія)» [10, с. 17]. Тобто, якщо раніше освіта була прерогативою молоді, а дозвілля в основному припадало на пост-пенсійну фазу життя, то за новою схемою періоди професійної діяльності людини, дозвілля та освіти часто тісно переплітаються упродовж життя, а пост-пенсійний сегмент життя розглядають як «час роботи, дозвілля та освіти» [30]. Важливо звернути увагу на те, що освіту визначають окремою компонентою серед основних видів діяльності людини у пост-пенсійній фазі життя, виражаючи цим не тільки право людей похилого віку на освіту, як задекларовано «Актом освіти упродовж життя 1976 р.», а й важливим і навіть необхідним видом зайнятості людини на пенсії.

Починаючи з 1980-х рр. дослідження у сфері освіти людей похилого віку в основному зосереджені у таких тематичних напрямках: а) особливості освіти людей похилого віку – чинника соціалізації та засобу досягнення певного рівня освіченості і культури згідно запитів суспільства і особистих потреб людини; б) соціально-педагогічні умови освіти людей похилого віку; в) мотиваційна сфера навчальної активності осіб похилого віку; г)

форми організації, моделі і методи навчання людей похилого віку; д) психологічні аспекти освіти людей похилого віку.

Аналіз наукових публікацій 1980-х рр. дозволяє визначити три основні групи публікацій цієї декади: а) залучення до освітньої діяльності людей похилого віку, їх досвід і знання, виявлення навчальних потреб, перешкоди і користь від освітньої активності старших. Типовим прикладом досліджень цього тематичного напрямку можна назвати праці Д. Фішера (D. Fisher) з питання визначення передумов навчальної активності старших дорослих і М. Мюррея (M. Murray) – порівняння навчальних потреб і преференцій осіб, які живуть у спеціальних закладах для людей похилого віку і тих, які живуть вдома [12]; б) створення навчальних планів, проектів і стратегій у сфері освіти людей похилого віку – наукова дискусія щодо філософії, стратегій, оцінки і моделей навчання старших: П. Джарвіс (P. Jarvis), Г. Йео (G. Yeo); в) освітні програми для людей похилого віку: П. Стріт (P. Street), І. Девіс (I. Davies), Ф. Каземек (F. Kazemek), П. Рігг (P. Rigg), М. Бреді (M. Brady), М. Бурров (M. Burrow), К. Вакс (Q. Waks) та ін. [6], [24], [25], [42].

1990-ті роки позначені помітними подіями у сфері суспільної інтеграції людей похилого віку – Європейський рік людей похилого віку і солідарності поколінь (1993), Карнегі-доповіді з питань третього віку (Carnegie Third Age Inquiry Reports 1991 – 1993), Міжнародний рік людей похилого віку, визначений ООН 1999 року, – які позначилися і на розвитку нових напрямів наукових досліджень з проблем освіти людей похилого віку. Аналіз публікацій, розміщених на сторінках основних фахових наукових видань декади 1990-х рр., дає підстави стверджувати, що для них характерна більша рефлексивність змісту і проектування навчання людей похилого віку, багато авторів зосередилися на загальному суспільному контексті і висловлювали пропозиції, коментарі та підходи щодо імплементації освітніх можливостей для старших, оскільки «політичний

клімат призвів до того, що освіта людей похилого віку носить декларативний характер, гасло-статус через відсутність відповідного законодавства і фінансування» [20, с. 95].

Головну тематику досліджень з проблем навчальної діяльності людей похилого віку можна окреслити такими напрямками: створення освітнього середовища, залучення та участь осіб похилого віку до навчальної діяльності (Д. Борнат, М. Фенімор, Д. Волкер, Дж. Броугер, Дж. Гласс); освітні проекти і програми для старших (С. Басс, В. Картер, Р. Свіндел, М. Блазей, Р. Фішер, Г. Ліпман, М. Ейзен, Дж. Люкі); особливості навчання етнічних і релігійних груп, жіноча освіта (Д. Деккер, Р. Хаймстра); самонавчання на пенсії (Р. Хаймстра, М. Блазей, Р. Каффарелла, П. Канді); психологічні аспекти освіти людей похилого віку (Дж. Біррен, К. Щаї, К. Броунінг, К. Фоснот) [43].

Варто зауважити, що якщо в публікаціях 1980-х рр. використовується переважно описовий метод досліджень, то починаючи з 1990-х рр. у наукових працях поширеним є порівняльний і порівняльно-пошуковий методи, які сприяли розширенню фундаментальних і прикладних досліджень, обґрунтуванню наукової систематизації педагогічних явищ та фактів і формуванню теоретичних засад освіти людей похилого віку. Іншою характерною особливістю цих досліджень можемо назвати розгляд вченими освіти людей похилого віку у соціокультурному контексті і виникнення нового її статусу – соціального інституту суспільства, що було зумовлено, по-перше, демографічним фактором – зростанням частки осіб похилого віку у розвинених країнах світу і зокрема у США, по-друге, швидким розвитком глобалізаційних процесів і, відповідно, розумінням вченими суспільства як складної, постійно змінюваної соціальної системи. Значна увага в науковій літературі присвячена культурній інтеграції людей похилого віку, яка розглядається «рушійною силою реконструкції суспільства у такий спосіб, щоб усвідомити і сприйняти справжню вагу

людей пост-пенсійної вікової категорії» [39, с. 66]. Соціокультурна інтеграція, на думку вчених, можлива через федеральні, регіональні та місцеві організації шляхом розвитку волонтаризму людей похилого віку в суспільній, культурній, політичній, освітній, соціальній, рекреаційній та економічній сферах діяльності, що сприятиме і особистій самореалізації старшого покоління, і матиме соціальний зиск у суспільстві (Davies I., 1994; Townshend I., 1994; Perry D., 1983; Dychtwald K., 1990; Laslett P., 1991; Newman S., 1985, 1988; Vasudev J., Onawola R. 1985; Larimer B., 1995, Storm R., 1995; Morris G., Streetman H., 1999) [43]. Звертаючи увагу на можливостях розширення потенціалу для співпраці людей похилого віку, а також прийняття молодшими поколіннями їхньої потреби бути корисними для суспільства, у науковій літературі зокрема наголошувалося на необхідності «навчитися бачити пенсіонера в якості багатого і невикористаного, а не виснаженого ресурсу» [41, с. 155].

Концепція освіти упродовж життя розглядається як ключ до здорового і змістовного життя у пост-пенсійному віці, і в багатьох вищих навчальних закладах поширюються ініціативи щодо залучення осіб похилого віку до навчальної діяльності через спеціальні програми, які включали в основному заходи культурного характеру та фітнесу і навчальні курси з певних академічних дисциплін. Так у Європі, Австралії, Канаді розвиваються університети третього віку, а в США – Інститути навчання на пенсії та Інститути ціложиттєвої освіти. Перші ґрунтовні дослідження моделі освітнього середовища для людей похилого віку знаходимо у працях П. Ласлетта (P. Laslett, 1990), Л. Борна (Bourne, 1983), Е. Мідвінтера (E. Midwinter, 1983), К. Дичтвольда (K. Dychtwald, 1990), Р. Свінделя і Дж. Томпсона (R. Swindell, J. Thompson, 1995), Г. Кайрнса (H. Cairns, 1996), Л. Клайдона (L. Clydon, 1988), Л. Бинума і М. Сімена (L. Yunum, M. Seaman, 1993) [30]. У 1980-90-х рр. головне завдання таких інститутів вчені вбачали у тому, щоб «забезпечити можливості для

особистого і колективного пошуку змістовного самовираження людей у пост-пенсійній фазі життя» [39, с. 63]. Тобто, акцент освіти людей похилого віку зміщувався на соціальний аспект, що виразно впливає з аналізу програм і курсів університетів третього віку у Європі, які були однією з форм неформальної освіти старших дорослих. Дещо відмінні підходи спостерігаємо в інститутах освіти людей похилого віку в американському контексті. Коледжі США «чітко відповідали новим вимогам ціложиттєвої освіти – прагненням людей похилого віку збалансувати свій час рекреації через діяльність, що сприяє інтелектуальному зростанню» [30]. Тисячі американських коледжів та університетів (з ініціативи Гарвардського університету) відкривали Інститути навчання на пенсії і пропонували офіційні навчальні курси, формуючи новий напрям у підходах до освіти людей похилого віку – «аудиторії без стін». Таким чином, освіта людей похилого віку у США мала більш формальний характер, поєднуючи три складові діяльності старших учнів: дозвілля, навчання і подорожі.

Вагому роль в процесі освіти людей похилого віку відведено «старшому учню» як об'єкту і суб'єкту навчальної діяльності, що стало значним сегментом теоретичних та емпіричних досліджень 1980 – 2000-х рр. На підставі аналізу наукової літератури з проблем освіти людей похилого віку, яка прямо чи опосередковано стосується питання профілю особистості «старшого учня», нами виявлено його основні характеристичні особливості: по-перше, особи похилого віку описуються як гомогенна група з точки зору віку, статі, раси, соціального та етнічного походження і працездатності; по-друге, вони розглядаються як здібні та цілеспрямовані учні з незначними когнітивними чи фізичними обмеженнями; по-третє, суб'єктність старшого учня – програма навчання визначається ситуацією, контекстом життя у похилому віці. Більшість досліджень доводять, що старші дорослі – цілеспрямовані учні, які беруть активну участь у різного

виду навчальній діяльності. Особи похилого віку загалом трактуються як здібні учні з достатнім рівнем здатності і готовності до навчання. Особливий наголос робиться на можливостях долання труднощів, пов'язаних з віковими змінами – когнітивними чи сенсорними, через участь людей похилого віку у навчальній діяльності [22].

Велика кількість публікацій присвячена освітнім програмам для людей похилого віку (Елдерхостел, Університет Третього віку, Інститут навчання на пенсії, програмам Інститутів ціложиттєвої освіти університетів та коледжів та ін.). Зокрема, беручи до уваги ієрархію потреб А. Маслоу, Н. Фельдман і С. Свіней (A. Maslow, N. Feldman, S. Sweeney) у своїй праці аналізують вплив освітніх програм для людей похилого віку як на здатність долання труднощів, пов'язаних з їх віковими фізичними та соціальними змінами, так і на можливість безперервного особистісного розвитку [43]. Значна частина публікацій у галузі освітньої геронтології зосереджена на вивченні становлення, діяльності та розвитку Інститутів для навчання на пенсії та програми «Елдерхостел» і пов'язаних з ними досліджень принципів, форм та методів навчання старших дорослих учнів, їх мотиваційної сфери, психологічних аспектів навчання та адаптивної і розвивальної функції освіти у пізньому віці. «Елдерхостел» (Elderostel) – створена у США освітня програма, метою якої було залучення людей похилого віку до вивчення гуманітарних наук, переважно в кампусах коледжів, а згодом поширилася у світі як програма навчальних вакацій для старших. З огляду на міжособистісну чи соціальну взаємодію, яка вважається особливо важливою у літньому віці, «Елдерхостел» розглядається як дієвий механізм забезпечення сприятливого соціального компоненту, який збагачує загальний особистісний досвід [6]. На думку М. Бреді, певні схожі ознаки цієї стадії життя і розвиваючі фактори забезпечують єдність спільноти, що важко простежити в інших видах чи осередках освітніх програм для людей похилого віку. Багато досліджень

доводять, що «Елдерхостел» приваблює певний тип людей похилого віку», зокрема учасники цієї програми «як правило ... достатньо освічені люди віком біля шістдесяти, з середнім достатком, мобільні і протягом життя прагнуть до навчальної діяльності (life-long learners)» [43, с. 18].

Висновки. Підґрунтям становлення ідеї освіти людей похилого віку у США стали проблеми життєдіяльності старіючого населення у суспільстві, що призвело до глибокого вивчення різних факторів соціального розвитку особистості, серед яких особливий інтерес викликає освіта. Забезпеченню соціальної адаптації та суспільної інтеграції людей похилого віку передував тривалий період дискримінації стосовно старості, старіння і старших, одним з наслідків якого стала активізація значної частини старшого покоління (1960-70-ті рр.).

Загальні процеси прискорення соціально-економічних змін як у глобальному, так і в локальному аспектах призвели до актуалізації переосмислення завершальної фази життя людини і сприяли формуванню наукових теорій, які відображали глибше розуміння процесу старіння і стали початком становлення періоду розвитку геронтології, який Р. Мангеймер назвав «ерою реконцептуалізації життя у пізньому віці». Аналіз наукових праць у галузі соціальної та освітньої геронтології доводить, що теоретичне обґрунтування освіти людей похилого віку здійснювалося у контексті освіти дорослих, теорії активної старості і безперервної освіти, що відповідало тенденціям розвитку суспільства другої половини ХХ ст. Вагомим чинником розвитку освіти людей похилого віку була динаміка демографічних процесів у світі і зокрема у США другої половини ХХ ст. – стрімке зростання частки старіючого населення. Соціально-економічний поступ суспільства актуалізував переосмислення ролі освіти людей похилого віку як механізму соціальної адаптації, розвитку і конкурентоспроможності суспільства. Тобто соціально-економічна детермінованість розвитку освіти людей похилого

віку визначається трьома основними чинниками: економічним, демографічним і соціальним.

Людина похилого віку як об'єкт і суб'єкт навчальної діяльності входить у сферу наукових досліджень починаючи з середини 1960-х рр. і розглядається у контексті освіти дорослих («старший дорослий учень»). Більшість праць періоду 1960-70 рр. – переважно описового характеру з акцентом на проблемах зростання когорти «старших дорослих учнів», визначення їхніх навчальних здібностей, потреб та інтересів, створення відповідних навчальних програм, міркування щодо ідеї навчання людей похилого віку як засобу їх адаптації і реадaptaції у суспільстві – стали основою для формування концепції «активного старіння», педагогіки старіння і старості.

Середина 1970-х рр. виокремлення освіти людей похилого віку у самостійну галузь педагогічної науки – складову системи безперервної освіти, становлення нової галузі соціально-педагогічної науки – освітньої геронтології. Аналіз наукових праць 1970-х рр., присвячених проблемам соціалізації літніх людей у США, дає підстави охарактеризувати цей період як час теоретичних обґрунтувань, громадського руху, закріплення на законодавчому рівні соціальної адаптації та суспільної інтеграції осіб похилого віку. Ці питання виходять у дискусійне поле суспільних наук з усвідомленням появи нового соціального класу і розумінням того, що для людини похилого віку навчання – не мета, а засіб вирішення життєвих проблем. 1960-70-ті рр. характерні формуванням наукової бази, яка уможливило теоретичне обґрунтування навчання людей похилого віку як важливого адаптивного і розвивального механізму соціалізації особистості у пост-пенсійному періоді її життя.

Вивчення освіти людей похилого віку у педагогічному контексті розпочався в кінці 1970-х на початку 1980-х рр. і здійснювалося через виявлення взаємозв'язків освіти людей похилого віку з іншими сферами

суспільного життя, визначення об'єктивних соціальних чинників, які зумовлюють розвиток освіти осіб похилого віку на певних історичних етапах поступу суспільства, розкриття її соціальних функцій. Освіту визначають окремою компонентою серед основних видів діяльності людини у пост-пенсійній фазі життя, важливим і навіть необхідним видом зайнятості людини на пенсії.

Починаючи з 1990-х рр. розвиток освітньої геронтології характерний розширенням фундаментальних і прикладних досліджень, обґрунтуванням наукової систематизації педагогічних явищ та фактів і формуванню теоретичних засад освіти людей похилого віку. Іншою характерною особливістю цих досліджень можемо назвати розгляд вченими освіти людей похилого віку у соціокультурному контексті і виникнення нового її статусу – соціального інституту суспільства. На сучасному етапі розвитку освіти у США концепція освіти упродовж життя розглядається як ключ до здорового і змістовного життя у пост-пенсійному віці, в багатьох вищих навчальних закладах поширюються ініціативи щодо залучення осіб похилого віку до навчальної діяльності через спеціальні програми, Інститути для освіти на пенсії, Елдерхостел та ін. Значна увага акцентується на можливостях розширення потенціалу для співпраці поколінь та розвитку геронтологічної освіти.

Chahrak Nataliya

***DEVELOPMENT OF THE IDEAS OF ELDERLY EDUCATION IN
THE USA***

Summary

Rapidly ageing population, which is one of the global challenges of the XXI century, creates many challenges in political, economic and social life. One of the main objectives of society is providing social adaptation and integration of elderly people and the preservation of human potential. In developed

countries, including the United States, the second half of the XX century can be described as a substantial increase in the importance of human capital for social and economic development, contributing to mainstreaming the issue of education of elderly people in order to achieve social and economic well-being in terms of scientific and technical progress, changes in technology, and rapid accumulation of new knowledge. Theoretical and practical studies also show that education in old age can be an effective adaptive mechanism for further personal growth and for the development of society. In this context, the study of the American experience in the area of education elderly is of great interest and can be an important source of comprehensive thinking and creative use of its positive ideas for the development of the concept of education elderly in Ukraine.

Key words: active aging, the elderly, elderly education, lifelong education, educational gerontology, aging education, social adaptation, aging population, older adults, older adult learner.

Список використаних джерел:

1. Гебберс Ф. О значении образования для взрослых // Образование взрослых для развития личности и мирового общества: Материалы международной научно-практической конференции. – Новосибирск, 2000. – 126 с.
2. Ноулз М. Современная практика образования взрослых. Андрагогика против педагогики. – 1970.
3. Bass S. A. Matching educational opportunities with the able elderly // Lifelong Learning. – 1986. – No. 9 (5). – P. 4 – 7.
4. Bennett R. Can the young believe they'll get old? Attitudes of the young toward the old: A review of research // Personnel and Guidance Journal. – 1976. – No. 55 (3). – p. 136 – 139.
5. Birren J. E., Schaie K. W. Handbook of the psychology of aging (4th ed.). – New York: Academic Press, 1996.
6. Brady M. Personal growth and the Elderhostel experience // Lifelong Learning. – 1983. – No. 3 (6). – P. 11 – 13.
7. Cameron M. Views on aging. Ann Arbor, MI: Institute of Gerontology, The University of Michigan / Wayne State University. – 1976.

8. Chene A., Sigouin R. Never old older adults // *International Journal of Lifelong Education*. – 1995. – No. 14 (6) – P. 434 – 443.
9. Cole W., Harris D. *The elderly in America*. – Boston: Allyn & Bacon, 1977.
10. Cross K. P. *Adults as learners*. – San-Francisco, CA: Jossey-Bass, 1981.
11. Findsen B. *Learning later*. – Malabar, Fl: Kreiger, 2005.
12. Fisher J. A framework for describing developmental change among older adults // *Adult Education Quarterly*. – 1993. – No. 43 (2). – P. 76 – 89.
13. Fisher J., Wolf M. Older adult learning / A. Wilson, E. Hayes (Eds.). *Handbook of adult and continuing education*. – San-Francisco: Jossey-Bass. – 2000. – p. 480 – 492.
14. Glendenning F. Education for older adults // *International Journal of Lifelong Education*. – 2001. – No. 20 (1). – P. 63 – 70.
15. Groombridge B. Learning, education and later life // *Adult Education*. – 1982. – No. 54 (4). – P. 314 – 325.
16. Havighurst R. J. *Developmental tasks and education*. (3rd ed.). – New York: David McKay, 1972.
17. Havighurst R. J. Education through the adult life span // *Educational Gerontology*. – 1976. – No. 1. – P. 41 – 51.
18. Hiemstra R. P. *The older adult and learning*. – Lincoln, NE: University of Nebraska, 1975.
19. Hiemstra R. P. The older adult's learning projects // *Educational Gerontology*. – 1976. – No. 1. – P. 331 – 341.
20. Harrison R. Learning later five years on // *Adults Learning*. – 1993. – Vol. 5. – No. 4. – p. 94 – 95.
21. Health and retirement Study. Conclusion section, para 1.– 2007.
22. Hentschel D., Eisen M.-J. Developing older adults as community leaders // *Adult Learning*. – 2002. – No. 13 (4). – P. 12 – 14.
23. James D., Gibson F., G. McAuley, J. McAuley. Introducing older learners to information technology through life history writing // *International Journal of Lifelong Education*. – 1996. – No. 15 (1). – P. 50 – 58.
24. Jarvis P. Pre-retirement education: Design and analysis // *Adult Education*. – 1980. – No.53 (1). P. 14 – 19.
25. Kazemek F. E., Rigg P. Tithes: Poetry and old people // *Lifelong Learning*. – 1985. – No. 8 (4). – P. 4 – 8.
26. Keith J. *Old People as People. Social and Cultural Influences on Ageing and Old Age*. – Boston – Toronto: Little, Brown and Company, 1982. – 130 p.
27. Laslett P. A. *Fresh Map of Life: The Emergence of the Third Age*. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1991.
28. Manheimer R., *Allocating Resources for Lifelong Learning for Older Adults / Challenges of an ageing society. Ethical Dilemmas, Political Issues*. Ed. by R. Pruchno, M. Smyer. – Baltimore: The John Hopkins University Press, 2007. – 448 p.

29. McClusky H. Education. Towards a national policy on aging (Final report, Vol. 2, 1971 White House Conference on Aging). – Washington, DC: Government Printing Office, 1973.
30. Meraz Lewis R. B. The Lived Worlds and Life Experiences of Residents in University Linked Retirement Communities: A Qualitative Approach. – Eastern Michigan University, 2011. – Master's Theses and Doctoral Dissertations. Paper 421.
31. Merriam S. B., Caffarella R. S., Baumgartner L. Learning in adulthood (3rd ed.). – San-Francisco, CA: Jossey-Bass, 2007.
32. Moody H. Philosophical presuppositions of education for old age // Educational Gerontology. – 1976. – No. 1. – P. 1-16.
33. Ostwald S. K., Williams H. Y. Optimizing learning in the elderly: A model. // Lifelong Learning. – 1985. – No. 9 (1). – P. 10 – 17.
34. Peterson D. A. A history of education for older learners / D. B. Lumsden. The Older Adult as Learner: Aspects of Educational Gerontology. – New York; NY: Hemisphere, 1985.
35. Roberson D. N., Merriam S. B. The self-directed learning process of older, rural adults // Adult Education Quarterly. – 2005. – No. 55 (4). – P. 269 – 287.
36. Shea P., Tidmarsh M. An Anglo-French summer school for elders. // Adult Education. – 1981. – No. 53 (6). – P. 367 – 371.
37. Suyder T., Hoffman C., Geddes C. Digest of Educational Statistics. – Washington, D.C.: US Department of Education, National Center for Educational Statistics, 1997.
38. Thorndike E, Bregman E., Tilton J., Woodyard E. Adult learning. – New York: Macmillan, 1928.
39. Townshend I. An Urban Geography of the Third Age: Canadian Metropolitan Segregation and Community Cohesion in Calgary. – Calgary, Alberta, 1996. – 372 p.
40. Treybig D. Language, children and attitudes toward the aged: A longitudinal study. – Gerontologist. – 1974. – No. 14(5).
41. Walker I. The other side of sixty: The need for action // Adult education. – 1980. – No. 53 (3). – P. 153 – 158.
42. Yeo G. "Eldergogy": A specialized approach to education for elders // Lifelong Learning. – 1982. – No. 5 (5). – P. 4 – 7.
43. Young Sek Kim, Li-Kuang Chen, Paul Moon, Sharan B. Merriam. A Review and Critique of the Portrayal of Older Adult Learners in Adult Education Journals, 1980-2006 // Adult Education Quarterly. – 2008. – Vol. 59, No. 1. – P. 3 – 21.